

7. АНАЛІТИКА

Надія Андріївна Ковальчук,

аспірантка,

Інститут обдарованої дитини НАПН України,

м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0009-0001-8599-132X>

УДК 159.922

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-1\(92\)-120-127](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-1(92)-120-127)

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анотація.

У статті досліджено роботу Р. Гернштайна і Ч. Мюррея «Дзвонова крива» щодо проблеми інтелектуальної стратифікації. З'ясовано суть тверджень і висновків, до яких дійшли автори, які є суперечливими, починаючи від зв'язку між низьким інтелектом і антисоціальною поведінкою та закінчуючи спостережуваним зв'язком між низькими результатами тестів афроамериканців у порівнянні з європеїдами та азіатами і генетичними факторами інтелектуальних здібностей. Проаналізовано критичну реакцію на роботу «Дзвонова крива». У статті порушено проблему інтелектуальної та інших складових у структурі обдарованості.

Ключові слова: інтелект, генетичний фактор інтелекту, розподіл Гаусса, стратифікація, суспільна злагода.

Працю «Дзвонова крива» було опубліковано 1994 року. Її автори Р. Гернштайн і Ч. Мюррей зазначають, що вона спрямована на те, щоб за допомогою статистичного аналізу емпіричних даних пояснити варіації інтелекту в американському суспільстві, висловити деякі застереження щодо наслідків розриву в інтелекті та запропонувати національну соціальну політику з метою пом'якшення найгірших наслідків, які пов'язані з відмінностями в інтелекті. Проте багато тверджень і висновків, до яких дійшли автори, є досить суперечливими, починаючи від зв'язку між низьким інтелектом і антисоціальною поведінкою та закінчуючи спостережуваним зв'язком між низькими результатами тестів афроамериканців у порівнянні з європеїдами та азіатами і генетичними факторами інтелектуальних здібностей. Праця викликала широкий суспільний резонанс. За перші декілька місяців після її опублікування було продано 400 тис. примірників. За короткий час після виходу книги було написано декілька тисяч рецензій і коментарів.

«Дзвонова крива» починається з фундаментальних припущень, у ній формулюються твердження, підкріплені доказами авторів, робляться висновки на основі статистичного аналізу емпіричних даних і завершується рекомендаціями для політиків, яких варто дотримуватися. Авто-

ри стверджують, що їхнім головним мотивом є пошук шляхів забезпечення людської гідності. Заключний абзац роботи, здається, доводить цей мотив. «Нерівність здібностей, включаючи інтелект, є реальністю. Спроба викоринити нерівність за допомогою штучних дій призвела до катастрофи. Американцям знову треба спробувати жити з нерівністю, зрозуміти той факт, що кожен індивід має сильні та слабкі сторони, якості, якими ми захоплюємося, і якості, якими ми не захоплюємося, компетенції та некомпетентності, активи та недоліки, а от успіх кожного індивіда визначається переважно не зовнішньо, а внутрішньо, і серед усіх нагород, якими ми можемо нагородити один одного, найціннішою є місце цінного співгромадянина».

У «Дзвонівій кривій» наведено короткий опис історії розвитку теорії інтелекту та останніх розробок стосовно мислення та тестування інтелекту. Вступ завершується шістьма важливими припущеннями, на яких автори будують більшу частину аргументів. Ці припущення щодо валідності «класичних» методів когнітивного тестування передбачають наступне. Існує такий феномен, як загальний конструкт когнітивних здібностей, за яким люди відрізняються. Усі стандартизовані тести академічних здібностей або досягнень певною мірою вимірюють цей загальний конструкт,

але тести IQ – спеціально розроблені для цієї мети, вимірюють його найточніше. Показники IQ збігаються насамперед із тим, що ми маємо на увазі, коли вживаємо слово «розумний» у повсякденному житті. Показники IQ стабільні, хоча й не ідеально, протягом більшої частини життя людини. Правильно проведені тестування IQ не є явно упередженими щодо соціальних, економічних, етнічних або расових груп. Когнітивні здібності переважно передаються в спадок, мабуть, не менше, ніж на 40 % і не більше, ніж на 80 %.

У вступі автори використовують результати класичних когнітивних тестів, щоб пояснити, як нижчі рівні інтелекту впливають на життя окремої людини, чи цілого класу або групи в американському суспільстві. Решта книги поділена на чотири частини.

У частині 1 (розділи 1–4) автори описують інтелектуальну стратифікацію американського суспільства та появу в результаті цього «когнітивної еліти». Висновки цієї частини полягають у тому, що більш інтелектуальні (з вищим IQ) американці вступають до коледжів і опановують меншу кількість робітничих професій. Американське суспільство стає когнітивно стратифікованим, коли когнітивна еліта рідко стикається з людьми з нижчими когнітивними здібностями. Далі автори стверджують, що більш розумні індивіди є більш досвідченими працівниками, тому навіть серед професій із високим IQ, як-от юрист, люди з найвищим IQ опиняються на вершині. Окрім того, автори констатують, що тести IQ можуть бути найважливішим індикатором потенційного успіху співробітника і тому мають бути дозволеними в процесі найму на роботу. Останній акцент у цій частині книги робиться на заробітку на основі когнітивних здібностей. Оскільки когнітивна еліта є більш досвідченою, то її представники заробляють більше, живуть у інших районах і відправляють своїх дітей до інших шкіл, церков, магазинів тощо, що приводить до фізичного відокремлення їх від решти суспільства.

Частина 2 (розділи 5–12) книги стосується соціальних груп, які знаходяться на нижньому рівні спектра когнітивних здібностей. Висловлюються твердження та робляться висновки щодо схильності людей із нижчими когнітивними здібностями за середні до антисоціальної чи іншої небажаної поведінки. Авторі підсумовують описане таким чином:

– *бідність* – низький IQ є провісником бідності, навіть більшим, аніж соціально-економічні умови, у яких перебувають люди;

– *навчання в школі* – низький IQ підвищує ймовірність залишити навчання до закінчення середньої школи та зменшує ймовірність здобуття вищої освіти;

– *безробіття, неробство і травми* – низький IQ є провісником безробіття, люди, які мають

низький IQ, часто отримують травми або не бажають працювати;

– *сімейна сфера* – низький IQ корелює з високим рівнем розлучень, нижчим рівнем одружень та вищим рівнем показників позашлюбної народжуваності;

– *залежність від соціальної допомоги* – низький IQ збільшує ймовірність хронічної залежності від соціальної допомоги;

– *виховання дітей* – низький IQ матерів пов'язаний із малою масою немовлят при народженні, поганою моторикою та соціальним розвитком дітей, а також із проблемами їхньої поведінки у віці від 4-х років;

– *злочинність* – низький IQ підвищує ризик злочинної поведінки.

– *цивілізованість і громадянська позиція* – люди з низьким IQ найменше голосують і найменше переймаються політичними питаннями.

У частині 3 (розділи 13–17) розглядаються питання національного характеру, а також звертається увага на когнітивні та соціальні поведінкові відмінності стосовно расових і етнічних груп. Суперечність навколо цих тем і неймовірно складний характер порівнянь, які проводяться, визнаються авторами з самого початку; читача застерігають «читати уважно». Твердження та висновки, зроблені в цій частині книги, містять наступне:

– *етнічні відмінності в когнітивних здібностях* – виходці зі Східної Азії зазвичай мають вищі показники IQ у порівнянні з європеїдами американцями, особливо у сфері вербального інтелекту. Афроамериканці зазвичай отримують IQ на одне стандартне відхилення нижче в порівнянні з європеїдами американцями. Різниця в IQ між афроамериканцями та європеїдами притаманна всім рівням соціально-економічного статусу (СЕС) і більше виражена на вищих рівнях СЕС. Нещодавнє скорочення середнього розриву в IQ між чорношкірими та європеїдами американцями (приблизно 3 бали IQ) пояснюється підвищенням низьких показників чорношкірих, а не покращенням середніх показників темношкірих;

– *демографія інтелекту* – зростає кількість доказів, які свідчать про те, що демографічні тенденції чинять низхідний тиск на розподіл когнітивних здібностей у Сполучених Штатах, і що цей тиск достатньо сильний, щоб мати соціальні наслідки. Рівень народжуваності серед високоосвічених жінок падає швидше, ніж серед жінок з низьким IQ. IQ середньостатистичного іммігранта становить 95 балів, що є нижчим за середній у країні, але, що більш важливо, нове покоління іммігрантів менш сміливе, працює, творче та самостійне в порівнянні з попереднім поколінням.

– *соціальна поведінка та поширеність низьких когнітивних здібностей* – для більшості

найболючіших соціальних проблем нашого часу люди, які стикнулися з цими проблемами, значною мірою зосереджені в нижній частині спектра когнітивних здібностей. Як наслідок, рішення, спрямовані на розв'язання або пом'якшення будь-якої з цих проблем, мають враховувати профіль низьких когнітивних здібностей, навіть бути зосередженими на ньому, якщо їх автори хочуть мати надію на успіх.

Частину 4 (розділи 17–22) зосереджено на ідеї, що ми всі з різними когнітивними здібностями і різноманітним расовим та етнічним походженням мають жити разом у цій країні. Головні побутові проблеми, які ми розв'язуємо, мають враховувати переважаючі когнітивні рівні цільової групи. Наприклад, якщо ми хочемо запровадити програму навчання для безробітних чоловіків, то маємо усвідомлювати, що половина цільової групи матиме IQ, нижчий за 80. І це повинно мати значний вплив на соціальну програму чи політику, яку ми запроваджуємо. Висновки в цій частині книги такі:

– *підвищення когнітивних здібностей*. Якби було можливо суттєво, послідовно й доступно підвищувати інтелект, то чимало соціальних негативних наслідків низького IQ можна було б пом'якшити чи усунути. Проте історичні спроби підвищити IQ за допомогою програм харчування, додаткової формальної шкільної освіти та державних дошкільних програм показали незначний (якщо взагалі не малопомітний) вплив на інтелект. Єдине втручання, яке постійно працювало на підвищення інтелектуальних здібностей, це перетворення поганого сімейного середовища на хороше. Як наслідок, автори рекомендують добровільно віддавати на усиновлення дітей, народжених матерями-одиначками з низькими когнітивними здібностями;

– *вирівнювання американської освіти*. Середньостатистичний американський учень не постраждав від нещодавнього зниження загальних показників шкільної системи освіти. Фокус американської державної освітньої політики дедалі частіше зміщується в бік навчання дітей із середнім і нижчим за середній рівнями розвитку когнітивних здібностей, залишаючи при цьому на узбіччі обдарованих дітей. З середини 1960-х рр. серед найбільш обдарованих учнів показники SAT почали падати. Лише не більше 0,1 % федеральних витрат на освіту спрямовується на обдарованих учнів. Оскільки американська освіта була «приглушена», щоб пристосуватися до учнів із середнім і нижчим IQ, то обдарованим дозволили ковзати повз, не розвиваючи потенціал. З огляду на це, автори рекомендують, щоб деякі федеральні освітні фонди були переведені з програм для малозабезпечених на програми для обдарованих, а також, щоб уряд заохочував батьків до вибору ваучерних програм, державних

шкіл або податкових кредитів на освіту. Остання рекомендація полягає в тому, щоб освітяни знову розглядали навчання обдарованих як одну з головних цілей освітньої політики, оскільки майбутнє суспільства залежить від них;

– *позитивні дії у вищій освіті*. Перевага, яку надають абітурієнтам із числа меншин під час вступу до коледжу, виділяє їх в окремий пул. У контексті вищої освіти позитивними є психологічні наслідки для студентів, прийнятих за програмами позитивних дій, з нижчим рівнем когнітивних здібностей, які є низькою часткою від загальної кількості студентів, але високою часткою серед студентів, які погано навчаються. Це може призвести до зростання расової ворожнечі та високого «відсіювання» темношкірих студентів в американських кампусах. Автори рекомендують позитивні дії, віддаючи перевагу членам неблагополучних груп, коли рівень когнітивних здібностей приблизно однаковий;

– *позитивні дії на робочому місці*. Програми позитивних дій на робочому місці мали певний вплив на деякі типи робочих місць у певних умовах протягом 1960–70-х рр., але не мали вирішального впливу, який зазвичай стверджується в політичній риторичі. Такі дії спричиняють значні расові розбіжності. Унаслідок таких дій кількість чорношкірих переважає кількість кандидатів із діапазоном IQ, з числа яких зазвичай заповнюються ці робочі місця, стосовно як «білих комірців», так і робітничих професій. Автори рекомендують позитивні дії, віддаючи перевагу членам неблагополучних груп, коли кваліфікація приблизно однакового рівня;

– *шлях, яким ми прямуємо*. З'явилися три важливі тенденції, які, якщо їх не зупинити, приведуть США до чогось схожого на кастове суспільство. Ці тенденції: 1) дедалі більша ізоляваність когнітивної еліти; 2) злиття когнітивної еліти з заможними; 3) погіршення якості життя людей, які перебувають у нижній частині розподілу когнітивних здібностей. Активізується поляризація суспільства між нижчим класом, який перебуває на дні, і когнітивною елітою, яка знаходиться зверху, перебудовуючи під себе правила суспільної гри. Протидією прогнозу авторів є поява «державної опіки – розширеної уваги держави до добробуту нижчого класу». Проте державна опіка матиме такі наслідки: 1) догляд за дітьми стане відповідальністю держави; 2) бездомні зникнуть; 3) жорстке реагування поліції та тюремних установ на злочинність стане більш прийнятним і поширеним; 4) нижчий клас стане ще більш сконцентрованим просторово, ніж сьогодні; 5) нижчий клас буде рости; 6) соціальні бюджети та заходи соціального контролю стануть ще більш централізованими; 7) расизм знову виникне в новій і більш жорсткій формі;

– місце для кожного. Щоб уникнути песимістичного стану, який концептуалізовано в попередньому розділі, автори пропонують інший сценарій для американського суспільства в наступному розділі. Основою цього альтернативного (більш позитивного) сценарію є переосмислення рівності та нерівності.

«Дзвонова крива» мала низку відгуків. Хороший підсумок критичної реакції на цю книгу можна знайти в праці Р. Джейкобі та Н. Глауберман (1995 р.). Автори констатують, що «Дзвонова крива» Р. Гернштайна та Ч. Мюррея дає чудову можливість зрозуміти значення експерименту як методу в науці. Головною вимогою усіх експериментів є зменшення кількості змінних, що вносять плутанину: ми приносимо всю бурхливу плутанину зовнішнього світу в наші лабораторії та, зберігаючи все інше незмінним у нашій штучній простоті, намагаємося змінювати лише один потенційний фактор. Проте в багатьох дослідженнях не можна використовувати такий експериментальний метод, особливо стосовно соціальних явищ, тому що імпортування в лабораторію руйнує предмет дослідження. Тоді ми маємо прагнути до спрощення в реальних умовах. Якщо зовнішній світ час від часу зберігає для нас незмінними деякі важливі фактори, то ми можемо лише подякувати за цей природний поштовх до розуміння.

«Дзвонова крива» базується на двох різних, але послідовних аргументах, які разом охоплюють класичний корпус біологічного детермінізму як соціальної філософії. Перший аргумент переосмислює принципи соціального дарвінізму. Соціальний дарвінізм часто використовувався як загальний термін для будь-якого еволюційного аргументу щодо біологічної основи людських відмінностей. Проте його початкове значення стосувалося теорії класового розшарування в індустріальному суспільстві, зокрема ідеї про існування бідного нижчого класу, що формується з генетично неповноцінних людей, які спокутують свою неминучу долю. Теорія виникла з парадокса егалітаризму: доки люди випадково залишаються на вершині соціальної групи завдяки благородному імені чи багатству батьків, і доки члени зневажених каст не можуть піднятися незалежно від рівня їхніх талантів, соціальне розшарування не буде відображати інтелектуальні заслуги. Проте коли досягається справжня рівність можливостей, то розумні люди підіймаються, а нижчі класи стають жорсткими, утримуючи лише інтелектуально некомпетентних.

Цей аргумент привернув увагу багатьох науковців, зокрема психолога Стенфордського університету Л. Термана, який імпортував оригінальний тест А. Біне з Франції, розробив тест IQ Стенфорд–Біне і запропонував спадкову інтерпретацію результатів обстеження. У «Дзвоно-

вій кривій» наводиться цей же аргумент без документального підтвердження. Інтелект, згідно з Гернштайном і Мюрреєм, – це єдиний показник, що здатен ранжувати людей у лінійному порядку, генетично заснований і фактично незмінний. Але, якщо будь-яка з цих передумов є хибною, усі їхні аргументи руйнуються. У цьому контексті, наприклад, програми раннього навчання можуть спрацювати на постійне підвищення IQ, так само як окуляри можуть виправити генетичний дефект зору. Загалом центральний аргумент «Дзвонової кривої» неспроможний, оскільки більшість передумов хибні.

Друге твердження Гернштайна та Мюррея, громовідвід для більшості коментарів, розширює аргумент вродженої когнітивної стратифікації до твердження, що расові відмінності в IQ здебільшого визначаються генетичними причинами, зокрема невеликою перевагою азіатів над європеїдами, але значною перевагою європеїдів над африканцями. Цей аргумент майже напевно є помилковим. Останні обговорення цієї проблеми зосереджувалися на праці А. Йенсена (1980 р.) «Упередженість у розумовому тестуванні», набагато докладнішій і різноманітнішій, ніж будь-що, представлене в «Дзвонової кривій», завдяки чому вона досі є кращим джерелом для розуміння аргументації зазначеної проблем. Основна помилка у використанні спадковості під час аналізу IQ (наприклад, серед європеїдів) для пояснення середніх відмінностей між групами (наприклад, європеїди проти афроамериканців) тепер добре відома та визнається всіма, включаючи Гернштайна та Мюррея, але заслуговує повторного розгляду. Візьмемо рису, яка є набагато більш спадковою, ніж IQ, тобто зріст. Припустимо, що вимірюємо зріст дорослих чоловіків у бідному індійському селі, що страждає від нестачі їжі, і припустимо, що середній зріст дорослих чоловіків становить п'ять футів шість дюймів. Спадковість у селі висока, а це означає, що високі батьки (в середньому вони можуть мати п'ять футів вісім дюймів) мають тенденцію мати високих синів, тоді як низькі батьки (в середньому п'ять футів чотири дюйми) мають тенденцію мати низьких синів. Але ця висока спадковість у селі не означає, що краще харчування не може підняти середній зріст до п'яти футів десяти дюймів за декілька поколінь. Подібним чином, добре задокументована середня різниця в 15 балів IQ між афроамериканцями і європеїдами, зі значною спадковістю в родинних лініях у кожній групі, не дозволяє автоматично дійти висновку, що справді рівні можливості не можуть підвищити середній рівень IQ афроамериканців настільки, щоб він дорівнював чи перевершив середнє значення IQ європеїдів.

Читача має тривожити анахронізм «Дзвонової кривої», але ще більше має засмутити її повсюдна нещирість. Автори замовчують факти,

неправильно використовують статистичні методи та, здається, не бажають визнавати наслідки власних тверджень.

У «Дзвоновій кривій» автори не надають жодного обґрунтування головному їхньому твердженню, що славнозвісний «загальний фактор» інтелекту, вперше визначений британським психологом Ч. Спірменом у 1904 р., фіксує реальну властивість головного мозку. Так, Гернштайн і Мюррей просто заявляють, що питання вирішене, стверджуючи, що серед експертів наразі (поза межами технічних суперечок) вкоренилася думка, що існує таке поняття, як «загальний фактор когнітивних здібностей», за яким люди відрізняються один від одного, і що цей загальний фактор досить добре вимірюється різними стандартизованими тестами, найкраще тестами IQ. Таке твердження є справедливим лише в тому випадку, якщо «експерт» означає ту групу психометриків, що працюють у традиціях *g* та IQ. Загалом автори визнають, що існує три основні школи психометричної інтерпретації, і що лише одна підтримує їхню точку зору стосовно *g* та IQ.

Це питання неможливо вирішити або навіть зрозуміти без обговорення ключового й єдиного обґрунтування, яке підтримувало *g* відтоді, як Спірмен його винайшов, – факторного аналізу. Той факт, що Гернштайн і Мюррей майже не згадують факторно-аналітичний аргумент, є центральним звинуваченням у «Дзвоновій кривій» та ілюстрацією її нікчемності. Як автори могли написати 800-сторінкову книгу на засадах реальності IQ як показника справжньої, і значною мірою генетичної, загальної когнітивної здібності, щоб не обговорювати теоретичну базу його достовірності?

Подібно до багатьох консервативних ідеологів, які виступають проти переважно задушливої політкоректності, Гернштайн і Мюррей стверджують, що вони хочуть слухати лише непопулярні погляди, щоб правда вийшла назовні. І тут із ними можна погодитися. Потрібно аплодувати публікації непопулярних поглядів, які деякі люди вважають небезпечними. Приємно, що «Дзвонова крива» була написана так, щоб можна було викрити помилки, тому що Гернштайн і Мюррей мають рацію, коли вказують на різницю «між публічним і приватним порядком денним щодо раси, і ми повинні боротися, щоб також вплинути на приватний порядок денний». Проте «Дзвонова крива» навряд чи є академічним трактатом із соціальної теорії та популяційної генетики. Це маніфест консервативної ідеології; неадекватне та упереджене опрацювання даних у книзі свідчить про її головну мету – пропагандистську. Текст містить безліч заяв, які пов'язані з консервативними аналітичними центрами: скорочення або скасування соціального забезпечення, припинення або різке згортання позитивних дій у школах і

на робочих місцях, скорочення форм дошкільної освіти, скорочення програм для найповільніших учнів і використання цих коштів для обдарованих. Безперечно, хотілося б, щоб більше уваги приділялося талановитим учням, але не такою ціною.

Однак, якщо Гернштайн і Мюррей помиляються, і IQ не є незмінним конструктом, то оцінюючи індивідів за єдиною шкалою загальних здібностей із великою кількістю індивідів у нижній частині, то ми руйнуємо модель, яка породжує похмуру бачення, а дивовижне розмаїття людських здібностей, правильно виплеканих, знову проявляється. Автор критики закликає боротися з доктриною «Дзвонової кривої» як тому, що вона неправильна, так і тому, що, якщо її активувати, то вона позбавить можливостей для належного розвитку інтелекту кожного. Звісно, ми не можемо всі бути вченими-ракетниками або мозковими хірургами, але ті, хто не може, можуть бути рок-музикантами чи професійними спортсменами. Автор констатує, що ми дозволили єдиному й фальшивому числу (показнику) розділити нас, коли еволюція об'єднала всіх людей у недавньому часі нашого спільного походження, таким чином, підкріплюючи ту нескінченну різноманітність, звичай якої ніколи не застаріває.

Г. Гарднер – автор «Frames of Mind» (1983 р.) та «Leading Minds» (1995 р.) – виступив із критикою «Дзвонової кривої» у статті «Cracking Open the IQ Box». На його думку, «Дзвонова крива» – дивний твір. Деякий аналіз і певна частина книги не викликають заперечень. Проте наукове підґрунтя книги є сумнівним, оскільки воно було запропоноване століття тому і зараз повністю витіснене розвитком когнітивних наук і нейронаук. Політичні рекомендації книги є екзотичними, вони не впливають з аналізу та не виправдовуються самі по собі.

Гарднер зауважив, що стикається зі стилем мислення, який раніше йому був не відомий. Попри те, чи йдеться про питання науки, політики або риторики, автори небезпечно наближаються до прийняття найбільш крайніх позицій, але, зрештою, ухиляються від них. Обговорюючи інтелект, вони не вказують на те, що інтелект пов'язаний із генами, однак вони сигналізують, що висловлене є їхнім переконанням, і що читачі мають прийняти їхні висновки. Обговорюючи політичні аспекти, вони не говорять про те, що варто повністю відмовитися від позитивних дій або що слід стримувати дітонародження чи імміграцію людей із низьким IQ, однак вони висловлюють свою симпатію до цих варіантів і натякають, що читачі мають розглянути ці можливості. Риторика книги заохочує читачів ідентифікувати себе з елітою IQ і дистанціюватися від знедолених, що є спонукою до класової війни. Наукова майстер-

ність спонукає читача робити найвагоміші висновки, водночас, дозволяючи авторам, заперечувати цей намір.

Можливо, найбільш тривожним аспектом книги є її риторична позиція. Це одна з найбільш стилістично суперечливих книг. Попри випадкові висловлювання жалю та кілька утопічних сторінок, Гернштайн і Мюррей встановили дихотомію «ми/вони», яка зрештою досягла кульмінації в протистоянні «ми проти них». «Хто ми? Ми навчалися в Гарварді (як вказують обидва автори) або навчалися в подібних коледжах і читали подібні книги. Ми розумні, багаті, могутні, турботливі».

Чому це так неприємно? Високий IQ не робить людину кращою за інших. І, якщо ми хочемо мати хоч якийсь шанс на громадянське та гуманне суспільство, нам краще уникати самовдоволення еліти, сповненою зарозумілістю та поблажливістю.

Хоча є сім додатків, які охоплюють понад 100 сторінок, і майже 200 сторінок виносок, бібліографії та покажчика, один елемент усе ж помітно відсутній у книзі – звіт про будь-яку програму соціального втручання, яка працює. Наприклад, Гернштайн і Мюррей жодного разу не згадують книгу Л. Шорр «У межах нашої досяжності: розірвати цикл неблагополуччя», яка була частково натхненна «Втратою землі». Шорр описує низку соціальних програм, які спричинили справжні зміни в освіті, охороні здоров'я, плануванні сім'ї та в інших громовідвідних сферах нашого суспільства. І до низки програм, описаних у книзі Шорра, тепер можна додати багато нових імен. Ті, хто започаткував міжконфесійні освітні агентства «Teach for America», «Jobs for the Future» та сотні інших сервісних агентств, не піддалися почуттю марності та покинутості бідних, яке пропагує книга Гернштайна та Мюррея.

Безсердечно писати твір, який виставляє попередні спроби допомогти знедоленим у найменш сприятливому світлі, рішуче натякає на те, що нічого позитивного зробити в нинішній атмосфері не можна, сприяє формуванню менталітету «ми проти них», а потім припускає чудодійне лікування. Високий інтелект і креативність є бажаними. Але, якщо вони не пов'язані з моральним компасом, то їхніх володарів краще відправити на острів гравців у скляні намистини, без доступу до материка. Таким висновком завершує свій аналіз книги «Дзвонова крива» Г. Гарднер.

Автор книги «Наука та політика щодо IQ» Л. Камін, а також спільно з Р. С. Левонтіном і С. Роузом, авторами книги «Не в наших генах», виступає з аналізом книги «Дзвонова крива», що було опубліковано у «Scientific America» у лютому 1995 року. На їхню думку, рекламний шквал, з яким була оприлюднена книга, міг натякати на те, що «Дзвонова крива» має сказати щось нове, од-

нак це не так. Автори в останньому вибусі грубого біологічного детермінізму, який пронизує історію тестування IQ, стверджують, що наукові докази демонструють існування генетично обумовлених відмінностей в інтелекті між соціальними класами та расами. Вони цитують близько 1000 джерел із соціальних і біологічних наук і роблять низку пропозицій щодо зміни соціальної політики. Робиться вигляд, що є деякі логічні та наукові зв'язки між доказами, отриманими з цитованих джерел, і політичними рекомендаціями авторів. Проте ця політика не була б необхідною або гуманною, навіть якби наведені докази були дійсними. Але потрібно зосередитися на двох катастрофічних недоліках. По-перше, калібр даних, наведених Гернштайном і Мюрреем, у багатьох критичних моментах є жалюгідним, а їхні цитати цих слабких даних часто є неточними. По-друге, неспроможність розрізнити кореляцію та причиново-наслідковий зв'язок неодноразово спонукає Гернштайна та Мюррея робити хибні висновки.

Гернштайн і Мюррей значною мірою покладаються на працю Р. Лінна, якого вони описали як «провідного дослідника расових і етнічних відмінностей», від порад якого вони отримали особливу користь. Не добираючи слова, є всі підстави стверджувати, що спотворення даних Лінном є справді отруйним расизмом у поєднанні зі скандальною зневагою до наукової об'єктивності. Але для будь-кого, хто знайомий із роботою та досвідом Лінна, це не дивно. Лінн широко відомий як помічник редактора вульгарно-расистського журналу «Mankind Quarterly». Його стаття про порівняння інтелекту «негроїдів» і «негроїдно-кавказьких гібридів» надрукована саме в цьому журналі. Він є головним одержувачем фінансової підтримки від нативістського та евгенічно орієнтованого «Pioneer Fund». На думку Л. Каміна, це сором і ганьба, що двоє видатних соціологів, повністю усвідомлюючи делікатність проблем, які вони розглядають, беруть своїм науковим наставником Р. Лінна і некритично сприймають його огляди досліджень. Мюррей якимось стверджував, що він і Гернштайн не переймалися підґрунтям досліджень, на які вони посилаються, а використовували дослідження, які відповідають виключно критеріям науковості.

Гернштайн і Мюррей посилаються також на працю А. Йенсена щодо вимірювання часу реакції та расових відмінностей. Цитована стаття представляє дані для чорношкірих і білих, як для часу простої реакції, так і для часу реакції в ситуації вибору, для трьох різних елементарних когнітивних завдань. Результати, попри твердження Гернштайна та Мюррея, не є послідовними. Проста реакція вимагає від суб'єкта якнайшвидшої дії на заданий стимул, реакція в ситуації вибору вимагає різної реакції на різні подразники, оскільки

вони представлені в непередбачуваному порядку. Така реакція є когнітивно більш складною і потребує більшого опрацювання інформації, ніж проста реакція. Коли Йенсен, вперше (1975 р.), застосувавши реакцію як міру расової різниці в інтелекті, стверджував, що чорні та білі не відрізняються швидкістю в простій реакції, але білі, з їх вищим інтелектом, швидші в реакції на вибір. Він безперервно повторював це твердження, відмовляючись надати неопрацьовані дані свого дослідження для перевірки. У 1984 р. він не зміг повторити свій попередній висновок у новому дослідженні, описаному як «незрозуміло суперечливе» з його результатами 1975 року. У 1993 р. у ще новішому дослідженні, яке також цитоване Гернштайном і Мюрреєм, Йенсен заявляє про «очевидну аномалію», що чорні дещо швидші в ситуації вибору, аніж білі.

Плутанина між кореляцією та причиново-наслідковим зв'язком пронизує «Дзвонуву криву», а саме – аналіз даних, зібраних у рамках Національного довгострокового дослідження досвіду молоді на ринку праці (NLSY). Ці дані вказують на те, що в кожній расі існує зв'язок між IQ і соціально-економічним статусом (СЕС). Гернштайн і Мюррей докладають величезних зусиль, щоб показати, що низький IQ є причиною низького СЕС, а не навпаки. Їхні аргументи прикрашені всіма атрибутами науки, справжнім шквалом діаграм, графіків, таблиць, додатків і звернень до статистичних методів.

Гернштайн і Мюррей перевіряють ці дані, намагаючись показати, що саме IQ, а не виховання чи СЕС, визначає успіх і моральну гідність соціальної поведінки людини. Причому вони відкидають СЕС як головний фактор, а це не зовсім тверда основа. Не варто припускати, що самозвіти зовсім не пов'язані з реальністю. Зрештою, ми знаємо, що діти з різних соціальних класів справді відрізняються за IQ. У дослідженні NLSY показано, що самооцінки молодих людей співвідносяться з об'єктивними фактами їхніх показників IQ. Але порівнювати прогностичну цінність цих самооцінок із результатами кількісних тестів можна прирівняти до гри в кості.

Висновок Гернштайна і Мюррея сформульовано з приголомшливою простотою: «Успіх і невдача в американській економіці і все, що з цим пов'язано, дедалі більше залежать від генів, які люди успадковують. Зростання цінності інтелекту на ринку приносить процвітання для тих, кому пощастило бути розумними. Дохід є сімейною рисою, тому що IQ, головний показник доходу, передається достатньою мірою від одного покоління до іншого».

Існує багато критики щодо способів, за допомогою яких Гернштайн і Мюррей аналізують дані, особливо коли вони розширюють аналіз, залучаючи темношкіру та латиноамериканську молодь.

Але припустимо, що їхній аналіз ми можемо визнати і погодитися, що непропорційні зарплати отримують ті, хто має високий рівень IQ. Про що тоді говорить нам аналіз Гернштайна і Мюррея?

СЕС батьків не може в прямому сенсі спричинити високий або низький IQ людини. Сімейний дохід, навіть якщо його точно вказати, вочевидь, не може безпосередньо визначити продуктивність дитини в тесті IQ. Але дохід та інші компоненти СЕС можуть слугувати приблизним індикатором середовища виховання, у якому перебуває дитина. За незначним винятком, дитина заможного брокера швидше за все буде навчатися раніше та інтенсивніше, аніж пересічна дитина. Інтенсивна практика читання та обчислень справді безпосередньо впливають на рівень IQ людини. І це один із вірогідних способів інтерпретації статистично-го зв'язку між СЕС батьків та IQ дитини.

«Дзвонуву крива» містить два розділи, які стосуються позитивних дій у вищій освіті та на робочому місці. Решта книги була написана як прелюдія до нападу на позитивні дії. Гернштайн і Мюррей вважають, що «позитивні дії, як в освіті, так і на робочому місці, впливають отруту в американську душу». Проаналізувавши становище Америки наприкінці ХХ століття, автори доходять висновку, що: «Америці знову настав час спробувати жити з нерівністю...». Саме такі почуття лежать в основі висновку оглядача «New York Times» Б. Герберта: «Ця книга – це просто вишуканий спосіб назвати когось негром». Герберт правий стосовно того, що книга не має нічого спільного з наукою.

Загалом, психометричну традицію «Орел-Я-Виграв-Решка-Ти-Програє» Гернштайн і Мюррей незмінно продовжують. Вони визнають, що Дж. Флінн продемонстрував, що інтелект у всьому світі, який вимірюється тестами IQ, різко зростає з часом. Таким чином, середньостатистичний сучасний підліток, пройшовши IQ-тест, який був стандартизований 20 років тому, мав би значно вищий, аніж середній бал IQ. Можливо, Гернштайн і Мюррей припускають: «Покращення охорони здоров'я, освіти та втручання в дитинстві можуть приховати демографічні наслідки. Будь-які хороші речі, яких ми можемо досягти за допомогою змін у навколишньому середовищі, були б набагато ефективнішими, якби їм не доводилося боротися з демографічним вітром. Уявіть, яких висот могла б досягти Америка, якби ступінь доктора філософії в соціальних науках був необхідною умовою для створення нащадків! Оскільки екологічні переваги працюють виключно на такій чудовій сировині, жоден зустрічний вітер не затримав би наше прибуття в Утопію».

Це дивовижний новий світ, на який вказує «Дзвонуву крива». Чи рухатиметься наша країна в цьому напрямі, залежить від нашої політики, а не від науки. Удавати, як це роблять Гернштайн і

Мюррей, що 1000 пунктів у їхній бібліографії забезпечує «наукову» основу для їхньої реакційної політики, може бути розумною політичною тактикою, але це ведмежа послуга та зловживання наукою. Це має бути зрозуміло навіть тим науковцям, яким зручна політика Гернштайна та Мюррея. Врешті ми повинні пояснити нашим співгромадянам, що сприйняття аналізованої книги не мало нічого спільного ні з її науковою цінністю, ні з новизною того, про що в ній повідомляється.

Таким чином, проаналізована робота, як і декілька критичних праць на неї не дають відповіді на глобальне запитання: «На якому базисі доцільна стратифікація суспільства, щоб воно ефективно розвивалося і максимально нівелювало соціальні суперечності між своїми прошарками?» Інтелектуальна стратифікація претендує на статус такого базису. Але однозначне підтвердження сказаному можна дати лише тоді, коли ми навчимося відрізняти духовного інтелектуала від мотивованого буквоїда.

Використані літературні джерела

1. *Herrnstein R. J. The Bell Curve* / R. J. Herrnstein, C. Murray. – New York : The Free Press, 1994. – 833 p.
2. *The Bell Curve Debate* / Eds. R. Jacoby, N. Glauberman. – 1st ed. – New York : Times Books by Random House, 1995. – 688 p.
3. *Gardner H. Cracking Open the IQ Box* / H. Gardner // *American Prospect*. – 1995. – No. 20. – P. 71–80. – URL: <http://hdl.handle.net/10822/527415>.
4. *Kamin L. J. The Science and Politics of I.Q.* / L. J. Kamin // *Social Research*. 1974. – Vol. 41. – No. 3. – P. 387–425. – URL: <https://www.jstor.org/stable/40970189>.

References

1. Herrnstein, R. J., & Murray, C. (1994). *The Bell Curve*. New York, 833 p.
2. Jacoby, R., & Glauberman N. (Eds.) (1995). *The Bell Curve Debate*. New York, 688 p.
3. Gardner, H. (1995). *Cracking Open the IQ Box*. *American Prospect Winter*. 20. P. 71–80. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10822/527415>.
4. Kamin, L. J. (1974). *The Science and Politics of I.Q.* *Social Research*. Vol. 41 (3). P. 387–425. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/40970189>.

Kovalchuk Nadiia, Postgraduate Student of the Institute of the Gifted Child of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CAUSES AND CONSEQUENCES OF INTELLECTUAL STRATIFICATION OF SOCIETY Summary.

The article provides an analysis of the book “The Bell Curve”, in which the authors draw reasoned, sometimes contradictory conclusions about the stratification of

American society and its development based on statistical analysis of intelligence data of Americans.

The authors of the book argue that after the democratic euphoria, Americans should come to terms with the idea that every individual has both weak and strong qualities. And therefore, differentiation of Americans is inevitable. And the problem arises when the question is, on what grounds it occurs sporadically.

According to the authors, American society is stratified on the basis of the level of intelligence of its members. In order to accept this thesis, it is necessary, first of all, according to the authors, to have a toolkit for examining intelligence. Given the debate about the validity and reliability of the available instruments, the authors of the book tend to believe that such instruments can be trusted, and therefore, the statistical distribution of Americans with respect to the level of intelligence reflects the true picture of the social cross-section of Americans.

Based on the results of the analysis, the authors come to the conclusion that over time American society is becoming more and more intellectually stratified. In addition to the above, the article presents the authors’ conclusions regarding the social consequences of such stratification.

The authors also touch on national and ethnic differences in the level of intelligence of individuals and the genetic factors of such differences, which are highlighted in the article.

After that, a positive assessment of the conclusions of the authors of the book is expressed regarding the fact that in the interests of social harmony, individuals should come to terms with the idea that all people are different, uniquely individual, but they are part of the general society.

The “Bell curve” provoked a violent reaction in American society and beyond. As a result, a number of works have appeared in which both positive and negative evaluations are given to certain facts and conclusions of the authors. The article provides examples of the most relevant estimates.

In particular, emphasis is placed on the phenomenon of social Darwinism in relation to its application in the conditions of an antagonistically extra-class society. In addition, the article points out flaws noticed by critics, regarding the correctness of the statistical analysis of empirical data used by the authors of the book.

Undoubtedly, the article shows disagreement with certain positions of both positive and negative critics. As a result, a conclusion is made about the expediency of stratification of society for its effective development. There are still no answers on the basis of which such stratification is appropriate. Most likely, on the basis of the level of intelligence, that must be exhaustively filled and validly determined.

Keywords: intelligence; genetic factor of intelligence; Gaussian distribution; stratification; social harmony.